

Hovrättsassessorn i Åbo Johan Ehrenmalm menade att tidelag, som inte var helt ovanligt i Finland, kunde betraktas som en barnbe-gränsningsmetod i fattiga finska hushåll utan resurser för flera barn. Inget i källorna tyder på att detta skulle ha varit fallet, om man får tro Keskisarja. Varken förbudet att ha vallgossar eller hotet om dödsstraffet som hängde över tidelagare till 1779 hindrade män från att ha sex med djur. Dragningen till att ha sex med djur förekom dessutom i hela Finland. Beteendet ska dock inte betraktas som normaliserat. Det är ändå uppenbart att det på något plan fanns en förståelse för tidelag i en kultur som var mån om att straffa utomäktenskapliga förbindelser. Det här kan enligt Keskisarja vara en av orsakerna till att män som fälldes för tidelag sällan dömdes till döden i Finland.

Keskisarjas nya bok är en läsoplevelse. Han utnyttjar sitt material till fullo och är en strålande skribent och berättare. Läsaren förfors av pricksäkra formuleringar och skickliga, men i relation till källorna ibland ganska lösryckta, slutledningar. Också sådant som egentligen inte hör till saken avhandlas kort för att det är intressant eller för att berättelsen för åt det hållet som av sig själv. Det goda berättandet störs dock av sådant som en redaktör kunde ha åtgärdat. Slarv i stavning som inte putsats bort irriterar. Eftersom Keskisarja här har gett sig in på att skriva en populärhistorisk bok finns den relevanta forskningslitteraturen i litteraturförteckningen, men de direkta hänvisningarna är få. Bidrar då Keskisarja med något nytt till forskningen om sex och våld i tidigmoderna Finland eller får man sig bara en rejäl dos social pornografi ur rättshistoriska källor?

Bristen på en övergripande tolkningsram, man kan kalla det teoribildning om man så vill, har lett till en fokusering på individerna och en tolkning av gärningarna som individuella val eller ett oundvikligt öde. Hur strukturerna var med om att forma beteendet har haft mindre betydelse i framställningen. Keskisarjas bok

skapar därför, menar jag, lika skeva bilder av vanliga människor under tidigmodern tid som de bilder man har frammanat genom forskning ur ett överhetsperspektiv, och som han kritiserar i förordet. En hårdare stringens i slutledningarna hade krävts för att ge boken tyngd. De fall som lyfts fram är dock i sig själva väldigt intressanta och åskådliggör det samhälle i vilket brotten begicks eller det avvikande beteende som levdes ut. Något annat syfte med boken verkar inte Keskisarja heller ha haft. Han nöjer sig med att konstatera att våldsvärkare, sexuella minoriteter och perversa människor inte är något nytt under solen.

Ett gott stöd för bokens resonemang hade författaren kunnat hämta till exempel i den queerteoretiska forskningen om begäret och hur olika former av kontroll, särskilt självkontroll, påverkar hur begäret levs ut inom ramen för de rådande normerna. En sådan analys hade gjort boken mera akademisk och hade bidragit mer till forskningen om sex och våld i tidigmoderna tider, än den föreliggande studien. Luckorna i källmaterialet och den teoretiska referensramen fylls i boken inte sällan ut med ett skönlitterärt textflöde som fånglar läsaren, men som också väcker frågan hur mycket en forskare kan fabulera innan produkten blir fiktion. Boken fyller trots denna kritik en lucka i historieskrivningen om avvikande beteende i bondesamhället och är framförallt till glädje för dem som är intresserade av enskilda individer vars liv berättar om samhällets fråsida.

Mona Rautelin

Gösta Kjellin, *Sissi-Jaakko: en klassresa i svenskt 1700-tal. Med ett slutkapitel om Fru Johanna och klassresans sista bit av Johanna Enckell* (Helsingfors: Schildts, 2011). 175 s.

Jacob Forsell, adlad af Forselles (1696–1768), var borgmästare, kommerseråd, brukspatron,

riksdagsman och en av 1700-talets mest betydande borgare i Finland. I Lovisa hyllas han som stadens grundare och hans staty pryder huvudgatan i staden. Trots detta har han aldrig blivit föremål för ordentlig biografisk forskning. *Sissi-Jaakko* är den första biografien som publicerats om Forsell. Boken uppfyller inte de vetenskapliga kriterier som en 1700-talsforskare skulle önska sig, men Kjellins avsikt var inte att skriva ett verk enligt vetenskapliga kriterier.

Gösta Kjellin (1936–2009) var inte yrkeshistoriker, utan litteraturvetare, omtyckt lärare vid Helsingfors universitet under många år, kulturhumanist och 1700-talsentusiast. Kjellin letade länge efter ett lämpligt objekt för en biografi, en person vars levnadsskeden skulle göra det möjligt att skildra 1700-talets samhälle på ett mångsidigt sätt. Till slut fastnade han för Jacob Forsell.

Vid Kjellins död var manuskriptet till *Sissi-Jaakko* ännu inte färdigt. Hans hustru, författaren Johanna Enckell, bearbetade manuskriptet för publicering och skrev också en epilog om Forsells hustrus och barns vidare öden. Det är alltså frågan om ett verk som Kjellin själv har lämnat ofullbordat, vilket skapar vissa problem när man ska bedöma boken. Eftersom boken ändå har publicerats måste den betraktas som färdig och även recenseras som sådan.

Kjellin är som historiker amatör, något som han inte skäms för eller försöker dölja. Han är en självmedveten och trotsig amatör, som inte drar sig för att stryka historieforskningens konventioner mothårs. Hans språk är livfullt, okonventionellt, provocerande. Sin metod utstakar han redan i bokens första kapitel, som skildrar Jacob Forsells födelse: "För vår del inser vi ödmjukt att vårt antagande nyss, att den lilla nyfödde skrynklade ihop ansiktet och skrek, inte duger som historieskrivning. Det kan visserligen vara sant men lika gärna falskt, hur skulle vi kunna ha en på kalla fakta grundad mening, vi var ju inte där och ingen annan har veterligen heller vittnat om saken. Ändå

väljer vi att anta det, i förvissning om att det skulle kunna ha hänt." (s. 10)

Kjellin tänjer på gränserna för denna princip rätt långt. Snabba visiter i Jakob Forsells tankar i stil med "Vad tänker han nu" förekommer flera gånger. Kjellins utbildning i litteraturvetenskap skiner genom i texten, periodvis analyserar han Forsells handlingar och motiv alldeles som om denne var en romanfigur. En utbildad historieforskare höjer på ögonbrynen vid flera tillfällen under läsningen. Ett skäl är källhänvisningarna. Som källmaterial för *Sissi-Jaakko* har förutom forskningslitteratur använts "dokument från Riksarkivet, Stadsarkivet och Riddarhuset i Stockholm" samt släkten af Forselles privata arkiv. Mer utförligt än så här redogörs inte för källorna och fotnoter saknas helt. Då källhänvisningar saknas, riskerar läsaren att famla i blindo när det gäller att bedöma var faktakunskapen slutar och fiktionen tar vid. Som en skicklig författare ser Kjellin emellertid till att det i texten klart framkommer när framställningen vilar på fakta och när den bygger på gissningar.

Kjellin fokuserar på Forsells politiska aktivitet och hans sociala nätverk. Bokens mest givande avsnitt är de som behandlar Forsells verksamhet vid riksdagarna och de osystematiska men levande beskrivningarna av borgerskapets skapande av nätverk. Forsells ekonomiska verksamhet, som ändå spelade huvudrollen i hans karriär, får däremot rätt lite uppmärksamhet. Forsells aktiviteter som redare och som grundare av Strömfors järnbruk behandlas i viss mån, men till exempel hans banbrytande arbete och utveckling av sågbranschen avverkas i ett enda stycke. Som jämförelse kan nämnas att den tvåsidiga artikeln om Jacob Forsell i *Biografiskt lexikon för Finland* beskriver sågbranschen nästan lika utförligt. Även fästningsbygget på Svartholm och dess effekter på borgerskapet i Lovisa förbigås i korthet.

Snedvridningen kan ha orsakats av de källor som använts. Enligt källförteckningen har inget källmaterial från stadsarkiven i

Fredrikshamn eller Lovisa utnyttjats, trots att båda städerna var Forsells hemorter. På grund av de bristfälliga källhänvisningarna är det omöjligt att bedöma, i vilken grad till exempel af Forselles släktarkiv kunnat kompensera dessa brister.

Enligt Kjellin är Forsell samtidigt både "den pliktrogne borgmästaren som såg till det allmänna bästa och den kyligt kalkylerade kapitalisten som samlade i de egna ladorna". Han förklarar detta som ett typiskt beteende för frihetstidens borgerskap. Detta tema hade förtjänat en mer ingående behandling också i denna bok. Var Forsells strävanden för att vinna ekonomiska fördelar för Lovisas borgerskap ett osjälviskt tjänande för stadens bästa eller endast ett medel för att främja den egna afärsverksamheten?

Det är ändå speciellt Forsells mytomspunna ungdom som fascinerar Kjellin. Jacob Forsell hörde under Stora ofreden till en av de många partisangrupper, så kallade sissar av ryskans *syščik* som också gett finskans ord *sissi*, som Kjellin har använt i bokens titel. Dessa sissar (irreguljära strövkårer och väpnade friskaror) förde gerillakrig mot den ryska ockupationsmakten. Forsell fick för resten av sitt liv smeknamnet *Sissi-Jaakko* eller Sisse-Jacob. Källmaterialet om dessa år är mycket magert och Kjellin utvidgar det inte med spekulationer. Samtidigt skapar han ändå ett skimmer av legendarisk frihetskämpe runt Forsell, ibland med rent komiska resultat. Enligt Kjellins våghalsiga beskrivning var Sissi-Jaakko "ett namn med klang av Rob Roy och Lasse-Maja, Rinaldo Rinaldini och Djingis-Khan".

En av bokens största brister är att det redan i titeln använda begreppet "klassresa" förblir på svag grund. I Kjellins text förekommer termen inte en enda gång. Enckells epilog räddar i viss mån situationen då hon behandlar Forsells söner som fortsättare av sin fars klassresa. Den äldste sonen blev major, mellansonen bergsråd och den yngste landshövding. Begreppet klassresa är ändå problematiskt,

eftersom Jacob Forsell egentligen inte gjorde någon klassresa. Han var son till en rådman och rusthållare, det vill säga det var från en socialt rätt hög position som han inledde sin karriär. Just före sin död ärades han med adelskap, vilket inte längre betydde något för hans egen karriär, men möjliggjorde senare generationers ständscirkulation. Det är alltså snarare fråga om släkten Forsells klassresa än om Jacob Forsells klassresa.

Summa summarum: *Sissi-Jaakko* är en originell virtuos ytbehandling av Jacob Forsells liv och karriär. För historieälskande amatörer erbjuder boken en njutningsfull läsoplevelse, men yrkeshistorikerna efterlyser fortfarande en Forsellbiografi som uppfyller vetenskapliga kriterier.

Juba-Matti Granqvist

Margus Laidre, *The Great Northern War in Estonia: The Trials of Dorpat 1700–1708* (Tallinn: Argo, 2010). 255 s.

När svenska historiker har skrivit om krigshändelserna under Karl XII:s regeringstid har fokus ofta lagts på kungens person, på huvudarméns fälttåg och på de stora slagen. Det som hände i Baltikum under åren före 1709 har däremot ägnats ett ganska förstrött intresse trots att det stått klart att lokala arkiv rymmer ett väldigt material. Under de senaste hundra åren är det egentligen bara Carl von Rosens *Bidrag till kännedom om de händelser som närmast föregingo svenska stormaktsväldets fall* (1936) som markant skiljt ut sig, men de otryckta källorna för skildringen av kriget i Ingermanland, Estland, Livland och Kurland åren 1701–1704 hämtade von Rosen nästan helt i svenska arkiv. Den estniska historikern Heldur Pallis bok *Mezđu dvumja bojami za Narvu* (1966) är härvidlag en direkt motsats, men det verket har av språkliga skäl knappast vunnit någon större spridning